

U posebnom dodatku (str. 661—682) objavio je de Santos dvije apokrifne poslanice na grčkom, i to: a) poznatu *korespondenciju između Isusa i edeskog cara Abgara* i b) u srednjem vijeku veoma proširenu, *poslanicu o nedjelji*.

Izvanredno pomagalo za bolje snalaženje u izdanju dao je de Santos u temeljitom i detaljnom indeksu (str. 684—706) imena, izvora, kodeksa, rukopisa i papirusa, indeksu materije te arheološkom i ikonografskom indeksu. Na kraju dodao je još XXXII table likovnih priloga i time znatno obogatio svoje djelo.

Pred nama je dakle doista vrijedno djelo u kojemu su svi oni koji se bave proučavanjem apokrifne literature dobili dragocjen instrumenat za rad. Možemo samo poželjeti da autor na ovaj način izda i druge apokrifne tekstove.

Biserka Grabar

G. MIHAILOVIĆ: *Srpska bibliografija XVIII veka*, Beograd, Narodna biblioteka SR Srbije, 1964. 4° XXXIV + 383 str., Srpska retrospektivna bibliografija, knj. 1. (Ćir.).

Rad na srpskoj retrospektivnoj bibliografiji započeo je tekar god. 1954. Time se prvotno bavila posebna Komisija koju je osnovao Savet za prosvetu i kulturu Srbije, a kada je ta Komisija ukinuta god. 1960. rad je preuzela Narodna biblioteka SR Srbije koja s djelom spomenutim u naslovu započinje već objavljivanjem srpske retrospektivne bibliografije. Izdala je jedno opsežno djelo, bogato opremljeno s mnogo fotokopija — i to je sve što bi se moglo pozitivno reći o toj bibliografiji.

Na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji započelo se radom već prije minulog rata, ali još je uvijek daleko od toga da bi se započelo s objavljivanjem. Iznosi se da nema sredstava, no mnogo će biti krivnje i na samoj redakciji hrvatske retrospektivne bibliografije koja se više bavila formom, pravilima za popisivanje i sličnim, nego sakupljanjem građe. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici koja ima zadatak da izradi hrvatsku retrospektivnu bibliografiju nije još obrađen ni materijal u samoj knjižnici, a kamo li da bi se pregledala knjižna imovina bilo koje druge knjižnice. I dok se dakle na hrvatskoj retrospektivnoj bibliografiji previše oklijeva, dotle se s radom na srpskoj i previše požurilo, barem što se tiče prve knjige koja je u većoj mjeri nekritička, bibliografski slabo sastavljena i pored toga pisana subjektivno i tendenciozno, prekorativši time namijenjeni okvir i zadatak same srpske retrospektivne bibliografije.

Pišući o srpskoj retrospektivnoj bibliografiji, bibliotekar M. Živanov kaže da ona treba obuhvatiti sve srpske štampane knjige »prema teritorijalnom principu koji je usvojen da bi ova bibliografija docnije činila celinu sa bibliografijama ostalih naših republika«, a) sve knjige, bez obzira na jezik, štampane na teritoriji SR Srbije, b) sve knjige na srpskom jeziku štampane u inostranstvu i c) sve knjige srpskih autora na

stranim jezicima objavljene van teritorije SFRJ«. (Bilten bibliografskih radova iz oblasti društvenih nauka — Beograd, Odeljenje za naučnu dokumentaciju Instituta društvenih nauka, 1965. Br. 3, str. 9—12).

Sastavljač G. Mihailović koji je po zvanju liječnik, a ne bibliotekar, dao se na odgovoran posao sastavljanja nacionalne bibliografije u sasma oprečnom smjeru od onog koji je iznio M. Živanov. Za težak posao bibliografa imao je legitimaciju poznatog bibliofila i sakupljača rijetkih knjiga. Autor nejednolično opisuje knjige, gdjekada i preopširno, ali rijetko kada donoseći potpuni naslov i sve ostale potrebne bibliografske podatke. Skraćene naslove djela nastoji donijeti onim slovima kojim su djela štampana, oslanjajući se za potpune podatke na mnogobrojne faksimile naslovnih stranica i drugog teksta iz opisanog djela. Svakako neobično, jer je za sve one koji će se služiti bibliografijom teško pretpostaviti da će svi poznavati staru crkvenu ćirilicu, pa glagoljicu, bosančicu (jer i djela štampana tim slovima donosi autor!) itd. Pored toga, pošto su reprodukcije naslovnih strana donesene, naravno, u smanjenom obliku, nije moguće pročitati neke podatke s naslovne strane koji se obično pišu sitnim slovima, tako da to ostaje nepristupačno i onome koji bi se mogao služiti svim tim starim pismima i pravopisima. Svakako je trebalo donijeti upute za transliteraciju starih pisama i katalogizirati djela jednim slovima, bilo ćirilicom ili latinicom. U svakom slučaju to nije bibliografija koja bi morala biti pisana po utvrđenim pravilima katalogizacije. G. Mihailović odstupa od prihvaćenih metoda i principa u našoj i međunarodnoj bibliografskoj nauci, pa se ovdje nije potrebno ni osvrtni na tu stranu djela. Neki su podaci, kao npr. navodi opsežne literature, za svako djelo korisni, ali pošto su gdje gdje nepotpuni i netačni, gube naučnu vrijednost. Sigurno je da bogati slikovni materijal u bibliografiji daje dobar uvid u knjižni fond štampanih djela u 18. vijeku, ali to je daleko od prave bibliografije.

Upada nam u oči da Mihailović unosi u svoju knjigu i djela koja pripadaju drugim narodima i kulturama, proglašujući tako neke tuđe pisce Srbima i njihova djela srpskim. Vjerovatno će i drugi narodi na to reagirati, a mi ćemo se ovdje osvrnuti samo na ona djela koja je sastavljač uzeo iz hrvatske književnosti i na hrvatske pisce koje proglašuje Srbima. U prvome redu sastavljač ubraja u Srbe hrvatske pisce Stipana Markovca-Margitića, Pavla Posilovića, Matija Divkovića, Krstu Pejkića (podrijetlom Bugarina) i Matija Karamana (br. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 15, 16, 28, 215). To su pisci koji pišu bosanskom ćirilicom (Karaman i glagoljicom). Kako smo vidjeli, pismo nije ono zbog čega je sastavljač uvrstio te pisce u svoju bibliografiju. Mihailović izričito kaže da se poveo za primjerom Šafařika i za savjetom Petra Kolendića i zbog toga da je uvrstio knjige »rimokatoličkih Srba i drugih Slovena koji pišu brzo-pisnom ćirilicom.«

Hrvati se od početka svoje pismenosti služe istovremeno glagoljicom, ćirilicom i latinicom. Ćirilica upotrebljavana kod Hrvata, odnosno u zapadnom dijelu Balkana, dobiva u svojem razvitku specifičan oblik poznat najčešće pod imenom bosančica. Postepeno i gotovo istovremeno s napuštanjem glagoljice, Hrvati napuštaju u toku 19. st. i bosančicu, zadržavši

kao svoje narodno pismo latinicu. Bosanskom ćirilicom napisana je, između ostalog, i jedna od najstarijih hrvatskih povelja, poznata povaljska isprava iz god. 1185. (prijepis iz god. 1250) koju je napisao kanonik splitske nadbiskupije, a pisana je za rimokatolički samostan. I Mihailović priznaje osebujnost bosančice, nazivajući je »brzopisnom ćirilicom«, odnosno »zapadnom ćirilicom« i znade da tim pismom nije štampana ni jedna srpska knjiga. Priznaje da se »kasno« odlučio uvrstiti u svoju bibliografiju »rimokatoličke Srbe.« Odlučio se ipak na temelju Šafařikova rada i savjeta Petra Kolendića. Međutim Mihailoviću je sigurno poznato da je u Šafařikovo vrijeme vladalo mišljenje da su Srbi i Hrvati jedan narod s dva imena i da je Šafařik (koji je dugo živio i djelovao u Novom Sadu) za svoje djelo »Geschichte der südslawischen Literatur«, Prag 1865. doživio oštru kritiku i osudu upravo zbog samovoljne podjele južnoslavenske književnosti. (Da spomenemo samo F. Račkoga kome nitko neće osporiti slavenske osjećaje te najveću savjesnost i objektivnost naučnog rada — vidi: »Književnik«, sv. 2/1865, str. 128—132 i 580.) U svakom slučaju je deplasirano pozivati se danas na Šafařika! Što se pak tiče savjeta Petra Kolendića s obzirom na stari poznati Kolendićev stav, mogao je unaprijed znati kakav će biti odgovor. Možda se baš zato na nj i obratio za savjet.

No Mihailović nije samo Hrvate koji štampaju knjige »brzopisnom ćirilicom« proglasio rimokatoličkim Srbima, već i one čija su djela štampana latinicom i ćirilicom, i to bez ikakve ograde. Tako npr. »Priručna knjiga za Slavonsku (spac. naš) seljansku mladex ... popisao Ivan Wiegand ... iz Nimacskog Jezika u Slavonski (opet spac. naš) priobratio Ignatia Jablanczy Svijetle Varmecxie Poxeske negdashnji Notar. U Becs kod Josipa Kurtzböcka, Cesarsko-Kraljevskoga Dvora, Illiricsesog i Istocnog Shtampara, 1772.« (Br. 102.)

Ovdje su izostavljeni opširniji podaci iz naslova, donijeti su sa svim vjerojatnim ortografskim greškama u prepisivanju onovremenog teksta, a spacionirali smo samo riječ »slavonsku« i »slavonski«. I da ne bi bilo sumnje da se tu radi o djelu hrvatskog pisca, dosta je istaći da je prevodilac bio notar županije Požeške! Madžari su doduše pokušavali podijeliti Hrvate izmišljajući »slavonsku« narodnost, ali dosada još nitko nije tvrdio da su Slavonci Srbi (premda ima u Slavoniji i Srba). Istina, djelo nije obrađeno de visu, već na osnovi arhivskih podataka koje je našao M. Kostić. Djelo je bilo štampano latinicom i ćirilicom.

Da su se Hrvati služili za štampanje svojih djela i ćirilicom potvrđuje brošurica »Predika od jedinstva u Kerstjanstvu...« koju je u dvorskoj kapeli održao, vjerojatno grkokatolički svećenik, Antun Ruschitzki, a izričito se kaže da je »Iz Nimaczkoga na illiriczki Jezik prevedena po Adamu Thadi Blagoevichiu od Valpova«... Izišla je štampana lat. i ćir. u Beču kod gore spomenutog dvorskog štampara. (Br. 114.) Da je taj Ilirac Hrvat, potvrđuje i pridjev valpovački, a čak je i Šafařik, prema navodu samog Mihailovića, uvrstio djelo u »Ilirsku i hrvatsku literaturu«.

Sastavljač u bibliografiju unosi i djelo Matije Antuna Reljkovića »Satyr' ili divi' čovek'«, ne donoseći, istina, sva izdanja, već samo ono

koje je priredio Stefan Raić u Beču 1793. (Br. 286.) Zar Mihailović zaista smatra da je po Raiću prevedeno sa hrvatskog »na prosto-serbskii žykyk'«, kako to piše na naslovnoj strani? S. Raić htio je da se to priznato i popularno didaktično djelo načini pristupačnim i srpskoj čitalačkoj publici, posluživši se bombastičnim podnaslovom da ga je preveo. Očito je da S. Raić nije ni pisac, ni prevodilac, već samo izdavač tog narodu prilagodljivog hrvatskog djela, pa ga nije trebalo ni navoditi u srpskoj bibliografiji.

U Austro-Ugarskoj izdavala je carska dvorska kancelarija u Beču i ugarska dvorska kancelarija u Budimu mnoge zakone, popularna djela i ostalo na crkvenoslavenskom jeziku i crkvenom ćirilicom za mnoge slavenske narode pod njenom vlašću. Takvo je npr. djelo: »Nastavlenie za sējatele duvana kralěvstv' Mažarske i Galicii«, Beč 1790. (Br. 229). Sva ta djela Mihailović ubraja u srpska. Isto tako ovamo unosi neka rumunjska djela, izdana ćirilicom. No to je stvar drugih. Pored toga navodi zakonske i druge odredbe, privilegije i sl. što sve nije očito izdavano samo za Srbe, pa pored izdanja na crkvenoslavenskom jeziku često ubraja u srpsku bibliografiju i izdanja istoga djela na njemačkom ili latinskom jeziku. Svakako je teško tvrditi da su bili Srbi Emanuel Janković, Ivan Janković i mnogi drugi, no uvrštavanje njihovih djela opravdava se teritorijalnom pripadnošću današnjoj SR Srbiji. No po tom načelu ne bi smjelo doći u obzir npr. djelo: »Istorija o Čornoj Gory« od crnogorskog mitropolite Vasilija Petrovića, koje je izišlo u Sankt-peterburgu 1754. (br. 30).

Kod svega toga ipak najviše začuđuje što je takvo djelo dobilo godišnju nagradu grada Beograda! Narodna biblioteka Srbije i redaktori svakako snose odgovornost za objavljivanje takve bibliografije, jer ih nikako ne opravdava ona kratka štampana konstatacija da su poštovali »mišljenja i zaključke autora i u slučajevima kada se oni sa njima ne bi u svemu složili«.

Mladen Bošnjak

*Κυρίλλω και Μεθοδίω τόμος έόρτιος επί τῆ χιλιοστῆ και εκατοστῆ
ετηρίδι, μέρος πρώτον, έν Θεσσαλονίκη 1966.*

(Spomenica Ćirilu i Metodiju o tisuću i stotoj obljetnici, dio prvi, uredio Ioannis E. Anastasiu, Solun 1966, 344 str. + VII tabl.)

Grci uopće, a posebno njihovi bizantolozi obično su slabo svjesni uloge i značenja solunske braće i čudesnoga podviga u kojem su oni uspjeli slavenske narode privući u krug bizantske kulture. Zaista u povijesti ima malo paralela takvom dokazu vitalnosti i snage unutrašnjih vrijednosti jedne kulture. To čudnije može izgledati što su Grci tako slabo svjesni toga velikog djela srednjovjekovnog helenizma kojega su oni najneposredniji nasljednici. Vjerojatno je tome uzrok duhovna klima nastala u nacionalnim borbama na Balkanu gdje se koncem prošloga vijeka i u početku našega ćirilometodska tradicija našla u fron-